

Mieczysław BALOWSKI
Opole

Czeskie frazeologizmy z komponentem *pravda**

Na przykładzie czeskich frazeologizmów z komponentem *pravda* chciałbym pokazać, w jaki sposób przebiegała jej językowa kategoryzacja. Celem więc jest odtworzenie językowo-kulturowego obrazu prawdy w czeskich frazeologizmach. W związku z tym weryfikacja cech znaczeniowych omawianego leksemu będzie polegała na odwołaniach do struktur pojęciowych udokumentowanych stałymi związkami wyrazowymi, przy czym przyjmuję, że sposób rozumienia pojęcia *pravda* jest każdorazowo wyznaczany przez założony typ racjonalności (zmienny w czasie), przyjętą perspektywę oglądu oraz intencję komunikacyjną (wskazaną w słowniku), czyli poprzez podstawowe elementy, wyznaczające konkretną relację użytkownika języka do danej jednostki językowej (por. Bartmiński, Tokarski 1993).

Ważne w tym przypadku jest również to, aby uświadomić sobie, że pojęcia są zależne od ich rozumienia przez daną grupę odbiorców (czy nawet pojedynczego odbiorcę), dlatego np. „prawdziwość takiego czy innego zdania [zjawiska społecznego, czynu etc. – przyp. M.B.] może zostać ustalona w odniesieniu do normalnego sposobu, w jaki rozumiemy świat poprzez przenoszenie nań orientacji i struktury przedmiotów” (Lakoff, Johnson 1988, s. 190). Widać to wyraźnie jeśli porównamy rozumienie prawdy np. przez filozofów, dla których – jako jedna z podstawowych kategorii systemu filozoficznego człowieka – jest tym, co jednostka postrzega, poznaje (por.: *objektivní pravda* ‘obsah lidského poznání, který věrně odráží skutečný svět a nezávisí

* Referat wygłoszony na posiedzeniu Komisji Językoznawstwa Polskiej Akademii Nauk w Katowicach w dniu 14 kwietnia 2003 r.

na subjektu’, *relativní pravda* ‘stupeň lidského poznání, který odpovídá neukončenosti a neúplnosti poznávacího procesu’ SSIČ, s. 397 oraz Terminińska 2002), z rozumieniem prawdy np. przez dzieci, dla których prawdą jest nie tylko to, co postrzegają, poznają, ale także to, co same zmyślą (wytworzą we własnym, nierealnym świecie). Nie będę tutaj wchodzić w rozważania prawdy w ujęciu filozoficznym czy logiki formalnej. Odwołam się jedynie do referatu prof. Kamilli Terminińskiej (2002), prezentowanym na jednym z wcześniejszych spotkań Komisji (opublikowanym w „Bohemistyce”), ponieważ moim celem jest rekonstrukcja obrazu prawdy na podstawie materiału językowego, nie odszukiwanie tych elementów filozoficznej koncepcji prawdy, które zostały wykorzystane przez poszczególne społeczności językowe. Zagadnienie to bowiem wymaga oddzielnego studium.

Odchodząc więc od koncepcji filozoficznych, przyjmuję kognitywny obraz prawdy, który z genetycznego punktu widzenia jest odbiciem doświadczeń, dotyczących poznania świata przez określoną grupę społeczeństwa, z pragmatycznego zaś punktu widzenia jest to modelowanie znaczenia pojęcia (a także systemu pojęć), które umożliwi człowiekowi jego wykorzystanie (orientowanie się) w rzeczywistym świecie. I choć kognitywiści odrzucają filozoficzną koncepcję prawdy absolutnej (por. Lakoff, Johnson 1988, s. 187), to jednak nie zawsze można ich tezę obronić.

Na przykład wspomniani Lakoff i Johnson stwierdzają, że większość prawd, jakie gromadzimy o ludziach, otoczeniu fizycznym i społecznym etc., odgrywa ważną rolę w naszym codziennym funkcjonowaniu.

Są to prawdy tak oczywiste, że musimy dokonać świadomego wysiłku, by sobie to uzmysłowić: gdzie znajdują się frontowe drzwi domu, co można jeść, a czego nie, gdzie znajduje się najbliższa stacja benzynowa [...]” (Lakoff, Johnson 1988, s. 188).

Można więc powiedzieć, że część prawd-zjawisk istnieje niezależnie od jednostki, kontekstu językowego czy pozajęzykowego (np. społecznego) itd. Inne zaś wynikają z kategoryzacji: PRZEDMIOT, SUBSTANCJA, CEL, PRZYCZYNA itp. Oba przypadki (prawdy absolutnej i relatywnej) biorę pod uwagę w poniższej analizie.

Należy tutaj jeszcze dodać, że świat otaczający człowieka, nie jest odbierany przez niego jako konstrukt teoretycznego poznania (czyli wiedza sama dla siebie; wiedza encyklopedyczna), ale jako przedmiot praktycznego poznania (czyli wiedza pomocna człowiekowi w życiu, wiedza dla przeżycia; wiedza pragmatyczna). Ten aspekt podkreślają przede wszystkim kognitywiści (por. Krapiec 1985). Dlatego w analizie językowego obrazu prawdy przyjmuję opis świata z określonej perspektywy społecznej, czyli określony model świata oraz reguły, według których ludzie orientują się w nim i zgodnie z którymi regulują własne zachowania. Mówiąc inaczej, opieram się na poglądach, doświadczeniach i przeświadczeniach wspólnych dla całej danej zbiorowości, a także na poglądach mniej lub bardziej zindywidualizowanych, wynikających z różnych warunków życiowych i innego sposobu przeżywania życia, ale nieidiolektalnych. Takie podejście różni się od koncepcji filozoficznych tym, że nie zawsze (a może nigdy) jest spójne i wyraźne (powiedziałbym, że jest to koncepcja eklektyczna, zmienna w czasie).

1. Analiza materiału historycznego

Analizę chciałbym rozpocząć od ujęcia historycznego. Niestety, nie jestem w stanie ukazać tego na pełnym materiale frazeologicznym, ponieważ tylko nieznaczną część z cytowanych poniżej jednostek znalazłem we wcześniejszych słownikach czeskich, np. w słowniku czesko-niemieckim Jungmanna. Dlatego posłużę się tutaj etymologicznym opisem słowa *pravda*.

Etymologowie (např. A. Brückner, M. Vasmer, J. Holub, F. Kopečný, V. Máček i inni) leksem *pravda* odnoszą do prasłowa *pravъ* ‘sąd’ (Brückner 1970: 435; stąd późniejsze znaczenia scs. *pravъ* przym. ‘słuszny’ i przysł. ‘słusznie’) i twierdzą, że słowo to należy do podstawowych pojęć, określających sposób organizacji życia społeczności nie tylko słowiańskiej (por. *dostat (od někoho) za pravdu; holá pravda; mít svatou pravdu*). Jednak w XVI wieku znaczenie tego słowa rozszerza się. Dochodzi sem ‘być/pozostawać w zgodzie z rzeczywistością’ (por. Brückner 1970, s. 436). To znaczenie zdominowało pier-

wotne, a taki stan przetrwał do dziś (por. definicję *pravdy* v SSJČ: ‘1. tvrzení odpovídající skutečnosti, shoda, souhlas nějakého tvrzení se skutečností (z objektivního nebo subjektivního hlediska)’, 2. ‘správné smýšlení, správný názor’, 3. ‘skutečnost’, 4. ‘právo, spravedlnost’; s. 397).

Na marginesie chciałbym zauważyć, że odcinam się tu od dyskusji na temat prawdy jako ‘zgodności myśli z rzeczywistością’, kiedy porównanie myśli z rzeczami, których myśli są tylko reprezentantami, jest absurdalnym porównaniem (nieporównywalne elementy). W dalszej części porównywanie myśli i rzeczy traktuję jako porównanie elementów dwu struktur, pełniących każdy we własnej strukturze tę samą funkcję (por. Antas 2000: 93).

Jednak podobnie jak inne pojęcia powstałe czy dookreślone w tym czasie, tak i słowo *pravda* nie miało wyraźnie określonych granic znaczeniowych. Ta nieostrość semantyczna jest wynikiem stosowania synonimów *pravdy*, a dokładniej pośrednich cech znaczeniowych pierwotnego słowa *pravda*, przejętych przez synonimy *zakon, pravidlo, zasada*, np. *svatá pravda, svatořečená pravda, věčná pravda*. (Przypomnijmy, że np. *zakon* oznaczał ‘zbiór zasad’ oraz ‘postępowanie zgodnie z tymi zasadami’. Stąd znaczenie konotacyjne scs. *pravъ* ‘to, co słuszne’, którego podstawę stanowiło odniesienie do instytucji stwierdzającej ową zgodność – ‘sąd’). Z drugiej strony *prawy* w języku starocerkiewnosłowiańskim posiadał już znaczenie ‘prawdziwy, szczerzy’ (Brückner 1970: 494–495; leksem *čírý* ‘szczerzy’ znaczył w staroczeszczyźnie – podobnie jak w staropolszczyźnie – także ‘szeroki’, por. czes. *čiré pole* – pol. *szczerze pole*, i występował tylko u zachodnich Słowian oraz u Ukraińców). Ten typ ramowej niewyraźności semantycznej jest dość częstym zjawiskiem leksykograficznym, którego słowo *pravda* jest typowym przykładem (por. definicję leksemu *pravda* v SSJČ).

Przywołując jeszcze funkcjonujące w tym czasie antonimy słowa *pravda*, możemy jednoznacznie stwierdzić, że *pravda* była wówczas leksemem, którego definicja w tym czasie brzmiała: ‘coś – np. zjawisko, opis, wypowiedź – pozostające w zgodzie z rzeczywistością (lub

zakonem); zgoda stwierdzenia ze stanem faktycznym/rzeczywistością z obiektywnego lub subiektywnego punktu widzenia' (porównajmy leksemę *klam* 'żart, pośmiejch' – scs. *klam* czy *lež* 'błąd, błędne zachowanie/postępowanie; sen, jawa' – scs. *lžǎ/lžv*; ostatnie znaczenie pod wpływem niem. *lügen*). W tym też znaczeniu jest ona definiowana w wiekach XIX i XX.

2. Analiza materiału współczesnego (skodyfikowanego we współczesnych słownikach)

Największą, choć niezupełnie jednorodną grupę tworzą wśród współczesnych frazeologizmów te, które posiadają znaczenie 'zgodność z rzeczywistością'. Można je podzielić na dwie podrupy:

- a) frazeologizmy, bazujące na powyższym znaczeniu i wyrażające akceptację takiego stanu rzeczy (znaczenie pozytywne), np.: *po pravdě řečeno* 'wyjádření – jako samostatná vsuvka – shody výroku mluvčího se skutečností, podle skutečností, ve skutečností'; *jen co je pravda* 'ano'; *pohlédnout pravdě do tváře* 'přiznat si – obvykle nelichotivou – pravdu (o sobě); poznat pravdu'; *jít s pravdou ven* 'přiznat se (konečně) a říct (pro sebe nepřijemnou) pravdu'; *pomáhat pravdě na světlo* 'pomáhat zveřejnit, objasňovat pravdu (zvláště pro někoho nepřijemnou)'; *mluvit (čistou/svatou) pravdu* '(opravdu) mluvit, říkat pouhou pravdu'; *muset (jít) s pravdou ven* 'muset se přiznat a říct plnou (a pro sebe nepřiznivou) pravdu'; *nebýt daleko od pravdy/v pravdě* 'nemýlit se příliš a odhadnout, vystihnout to celkem správně; dost dobře odpovídat faktům'; *podobat se pravdě* 'zdát se věrohodný, pravdivý; vypadat, znít věrohodně'; *dát pravdě průchod* 'nebránit se pravdě, umožňovat zveřejnění pravdy'; *je na tom/v tom mnoho pravdy* 'něco odpovídá faktům, ale nevšechno');
- b) frazeologizmy, bazujące na powyższym znaczeniu i wyrażające dezaprobatę (znaczenie przeciwne do prawdy), np.: *bát se pohlédnout pravdě do oči* 'klamat sám sebe; bát se přiznat si nepřijemnou pravdu'; *není na tom ani špetka/zbla pravdy* 'nebýt ve shodě se

skutečností'; *nesrovnávat se s pravdou* 'být překroucený nebo zčásti lživý a odporovat faktům; nebýt (zcela) pravdivý'; *stavět pravdu na hlavu* 'překrucovat v opak' – frazeologizmy tej grupy można uznać za synonimy kłamstwa.

Z takim obrazem *prawdy* spotykamy się również u wszystkich słowiańskich etymologów, którzy w swych pracach przywoływali materiał słowiański.

Znacznie mniejszą grupę tworzą frazeologizmy, wydzielone według innego kryterium, tzn. odwołujące się do fizycznej i duchowej strony życia człowieka i ujmujące znaczenie *prawdy* jako 'system norm społecznych' (por. następujące przykłady: *stavět pravdu na hlavu*; *zakládat se na pravdě*; *být to tak dávno, že už to ani není pravda*; *odejít (už) na pravdu boží*; *být (už) na pravdě*). Laickie i sakralne życie przeciętnego człowieka bowiem były dla niego tymi elementami, które czasowo (to znaczy w trakcie jego życia) nie zmieniały się, dlatego symbolizowały z jednej strony:

- a) stabilizację, np. *zakládat se na pravdě*; *pravda pravdoucí*; *věčné pravdy*;
 - b) nietykalność, np. *svatá pravda*; *svatosvatá pravda*;
 - c) nieskazitelność, czystość, np. *odejít na pravdu boží*; *být už na pravdě*¹;
- a z drugiej:
- a) bezsilność wobec łamania wartości (przede wszystkim wobec codziennej nieprawidłowej praktyki sądu), np. *stavět pravdu na hlavu*; *nesrovnávat se s pravdou*;
 - b) względność sprawiedliwości na ziemi, np. *být to tak dávno, že už to ani není pravda*; *na mou pravdu*; *pomáhat pravdě na světlo*; *abych pravdu řekl*.

¹ W tym wypadku chodzi o historyczne znaczenie przypisywane m.in. miejscu wiecznego (nie doczesnego) spoczynku człowieka (*pravda boží*). Zostało ono przeniesione na znaczenie współczesne, choć nie zawsze wyraźnie uświadomiane, konotujące 'spokój, czystość, nieskazitelność, nietykalność' (por. potoczne stwierdzenie „o zmarłych nie mówi się źle”).

Przez wiele stuleci obie te grupy (definicje) *pravdy* konkurowały między sobą. Jednak zawsze coś je łączyło. Tym czymś była pozycja *pravdy* w systemie pojęć (jako jedno z najważniejszych pojęć moralnych). Było to możliwe przede wszystkim dzięki temu, że *pravda* ujmowała (albo pojawiała się) jako przeciwstawienie konfrontację wyobrażeń ludzkich (na podstawie norm społecznych i religijnych) z rzeczywistym życiem. Konfrontacja ta nie zawsze wypadła jednakowo i jednoznacznie. Spowodowane to było tym, że nie dotyczyła ona pojedynczych słów czy prostych elementów rzeczywistości, ale całych, złożonych zjawisk. Wynikiem tego było tworzenie synonimicznych frazeologizmów, znajdujących się na dwóch biegunach (najoczywistszym przykładem są tu niewerbalne frazeologizmy), niejako na dwóch asymetrycznych osiach:

a) miary (pełna–częściowa): *mít plnou pravdu* ‘wůbec se nemýlit, říkat jen pravdu, správný názor nebo údaj’ = pełna prawda; *čistá/čirá pravda* ‘naprostá shoda tvrzení se skutečností’ = pełna prawda; *holá/pouhá/pouhopouhá pravda* ‘naprostá shoda tvrzení se skutečností bez jakéhokoli zatajování a přikrašlování’ = pełna prawda; *pravda pravdoucí* ‘naprostá shoda tvrzení se skutečností’ = pełna prawda; *svatá/svatosvatá pravda* ‘naprostá shoda tvrzení se skutečností, mluvčím závazně zaručená’ = pełna prawda; *hluboká pravda* ‘naprosto správný názor, ověřený poznatek obecné platnosti’ = pełna prawda; *věčné pravdy* ‘obecně platná životní kritéria jako zobecnění lidských zkušeností a názorů’ = pełna prawda; *vyslovit velkou pravdu* ‘správné smýšlení, říct správný názor’ = pełna prawda; *zrnko/kousek pravdy* = niepełna (część) prawda; *poloviční pravda* ‘neúplná shoda tvrzení se skutečností’ = niepełna (część) prawda; *je na tom/v tom mnoho pravdy* ‘ve své domněnce nemýlit se příliš’ = niepełna (część) prawda; *nesrovnávat se s pravdou* ‘být překroucený nebo zčásti lživý a odporovat faktům, nebýt (zcela) pravdivý’ = niepełna (część) prawda; *nebýt daleko od pravdy* ‘nemýlit se příliš a odhadnout, vystihnout to celkem správně, dost dobře odpovídat faktům’ = niepełna (część) prawdy (można tutaj przywołać jeszcze jeden przykład z komponentem *pravda*: *není na*

tom ani špetka/zbla pravdy ‘brak prawdy’, który funkcjonuje raczej jako synonim kłamstwa);

b) emocjonalności (indywidualna–zbiorowa): *na mou pravdu* ‘skutečně, opravdu’ = indywidualna prawda; *jen co je pravda* ‘ano’ = indywidualna prawda; *abych pravdu řekl* ‘vyjádření – jako samostatná vsuvka – shody výroku mluvčího se skutečností, podle skutečnosti, ve skutečnosti’ = indywidualna prawda; *svatá/svatosvatá pravda* ‘vyjadřuje souhlas s obsahem projevu jiného mluvčího nebo dotvrzení vlastní výpovědi’ = indywidualna prawda; *dát někomu za pravdu* ‘potvrdit výrok někoho jako pravdivý; přiklonit se k názoru někoho a souhlasit s ním; mít stejný názor jako někdo’ = indywidualna prawda; *smutná pravda* ‘neodčinitelný zarmující fakt, skutečnost; událost; informace o tom’ = społeczna (zbiorowa) prawda; *věčné pravdy* ‘obecně platná životní kritéria jako zobecnění lidských zkušeností a názorů; jejich gnómičké vyjádření’ = społeczna (zbiorowa) prawda; *zakládat se na pravdě* ‘fakt, skutečnost; událost’ = społeczna (zbiorowa) prawda.

Ostatnia aspekt prawdy, temporalny. Wydaje się, że mniej ważną właściwością prawdy jest jej cecha czasowa. W badanym materiale pojawia się tylko jeden przykład (*věčné pravdy* ‘obecně platná životní kritéria jako zobecnění lidských zkušeností a názorů; jejich gnómičké vyjádření’), który podkreśla czasową aktualność prawdy i dziś już pozostaje jedynie reliktem językowym. Autorzy czeskiego słownika frazeologicznego wprowadzają wskazują na fazowość frazeologizmów z komponentem *pravda* (por. faza inchoatywna: 1. *říct/přiznat/doznat pravdu*; 2. *zjistit/objevit/poznat pravdu*; faza duratywna: 1. *mluvit/říkat pravdu*; 2. *mít/bránit pravdu*; 3. *znát pravdu*; faza terminatywna: *zatajit/zamlčet pravdu*), ale trzeba w tym przypadku stwierdzić, że ten aspekt frazeologii nie stanowi podstawowej czy charakteryzującej cechy omawianych jednostek językowych, dlatego że inchoatywność–duratywność–terminatywność jest cechą prawie wszystkich czeskich frazeologizmów (i nie tylko czeskich, ale prawie wszystkich słowiańskich). W przypadku zaś omawianego materiału językowego dotyczy on nieznaczej liczby frazeologizmów.

Dla obrazu prawdy ważna jest jej relatywność, która powodowała dalsze rozszerzenie jej znaczenia. Pierwotnie *pravda* odnosiła się tylko do zasad postępowania międzyludzkiego (prawa) i sądu, także zgodności z rzeczywistością. W późniejszym czasie (wiekach) również do poglądów człowieka. To ostatnie znaczenie ('coś, co jest słuszne') bazowało na pierwotnym, przywołującym znaczenie 'zgodne z prawem, zakonem'. W ten sposób powstało znaczenie 'właściwe, poprawne myślenie; właściwy, poprawny pogląd; właściwe, cenne stwierdzenie' (por. *mít plnou pravdu* 'vůbec se nemýlit; říkat jen správný názor nebo údaj; říkat, prohlašovat velmi cenný a správný názor'; *mít svatou pravdu* 'vůbec se nemýlit; říkat jen správný názor nebo údaj; říkat, prohlašovat velmi cenný a správný názor'; *dostat (od někoho) za pravdu* 'potvrdit výrok někoho jako pravdivý; přiklonit se k názoru někoho a souhlasit s ním; mít stejný názor jako někdo'; *dát/dávat někomu za pravdu* 'potvrdit výrok někoho jako pravdivý; přiklonit se k názoru někoho a souhlasit s ním; mít stejný názor jako někdo'). O tym, że jest to stosunkowo młodsze znaczenie świadczy niewspółmierność zakresu frazeologicznego tej grupy idiomów względem wcześniejszych (z jednej strony mała liczebność tego pola, z drugiej – ograniczona łączliwość leksykalna jedynie z czasownikami: *dát, dostat, mít*).

Relatywizm przejawia się również w procesach metaforyzacji prawdy. Podstawowymi, a jednocześnie najbardziej frekwentowanymi zjawiskami w tym zakresie są: antropomorfizacja (np.: *bát se pohlédnout pravdě do oči; pohlédnout pravdě do tváře; pomáhat pravdě na světlo; stavět pravdu na hlavu; dát pravdě průchod; holá pravda*) oraz zjawisko przeciwstawne, czyli wtórne uprzedmiotowienie prawdy – rzeczownik policzalny lub wymiarowy (np.: *není na tom ani špetka/zbla pravdy; zrnko/kousek pravdy; vyslovit velkou pravdu; hluboká pravda*). Wynika to z przeciwstawienia „człowiek – świat”, które warunkuje potoczną kategoryzację jednostek językowych w myśl zasady „to, co ważne dla człowieka, jest najwyżej postawione w hierarchii i podobne do niego” oraz z doświadczenia zyskanego z konieczności rozwiązywania coraz bardziej złożonych problemów (rozpad zjawie-

ska na cząstki neutralne-nieistotne, prawdziwe i nieprawdziwe). Powyższy fakt antropomorfizacji prawdy potwierdza udział w jednostkach frazeologicznych czasowników ruchu określających czynności człowieka – 68% (np.: *bojovat, dát/dávat, jít ven, odejít, pohlédnout do tváře, pomáhat, stavět; dát průchod, mluvit, vyslovit, vítězit, dostat, srovnávat se*), podczas gdy czasowniki statyczne, czasowniki ruchu określające czynności zwierząt czy czasowniki wyrażające stan człowieka tworzą niecałe 32% (np. *podobat se, zakládat se, odpovídat, mít, bát se pohlédnout, být, nebýt*).

* * *

Na zakończenie pokuszę się o krótkie podsumowanie obrazu prawdy w czeskich frazeologizmach. Prawda jest pojęciem relacyjnym. Jako pojęcie obiektywne (absolutne) pozostaje dziś już reliktem (*věčné pravdy*). Ponadto „wchodzi” w interakcję z człowiekiem, stąd tak wysoka jej antropomorfizacja. Jej wyobrażenie oddaje podstawowe cechy fizyczne człowieka, związane z procesem myślenia (głowa 'miejsce rozumu', twarz 'miejsce fizycznego wyrażania myśli', oczy 'organ kontroli uczuciowości', możliwość działania: nogi-chodzenie). Ponadto prawda może coś człowiekowi dać: bezpieczeństwo, ale nie może go przed niczym obronić (dlatego nie ma np. rąk). Podobnie nie może kierować się uczuciami (stąd brak np. serca).

Prawda sytuuje się na dwu biegunach: prawda-życzenie (czyli idealny stan) i prawda-rzeczywistość zastana. Znajduje to swoje odbicie w wytworzeniu skali prawdy oraz likwidacji wszechczasowości prawdy. Dla prawdy-idealnego stanu wyznaczono jeden wskaźnik: pełność (100%), dla prawdy-rzeczywistości zastanej – różna, trudna do określenia częściowość (z reguły mała). W obu przypadkach prawda jest zjawiskiem krótkotrwałym, można powiedzieć – chwilowym (dotyczącym momentu stwierdzenia prawdy, por. *bylo to tak dávno, že už to ani není pravda*). Dlatego tak często wartościowanie prawdy jest ambiwalentne i zależy od czynników subiektywnych (od nadawcy, od odbiorcy lub od podstawy porównania).

Prawda na przestrzeni wieków przemieszcza się wśród kategorii: INSTYTUCJA (SAKRALNA, ŚWIECKA) – AKTY PRAWNE – CECHY CZŁOWIEKA (MĄDROŚĆ). Przy czym kategorie te nie są ani stałe, ani jednolite. Zależne są od aktualnego doświadczenia społecznego (sąd rodowy, kościelny, książęcy, państwowy, wiejski-społeczny, grupowy, środowiskowy itd.) i podlegają zmianom uzależnionym od kontekstu i odpowiednio do różnych celów. Czy dane stwierdzenie jest prawdziwe, zależy od tego, czy występuje w nim stosowna kategoria, a to zaś z kolei zmienia się wraz z zamiarami mówiącego i innymi aspektami kontekstu.

Literatura

- Antas J., 2000, *O kłamstwie i kłamaniu*, Kraków.
- Bogusławski A., 1993, »Znaczenie« a »językowa konwencja poznawcza«, [w:] J. Bartmiński, R. Tokarski, *O definicjach i definiowaniu*, Lublin, s. 83–99.
- Brückner A., 1970, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa.
- Gebauer J., 1970, *Staročeský slovník*, Praha.
- Grzegorzczak R., 1990, *Pojęcie językowego obrazu świata*, [w:] *Językowy obraz świata*, red. J. Bartmiński, Lublin, s. 41–50.
- Holub J., Lyer S., 1978, *Stručný etymologický slovník jazyka českého*, Praha.
- Kopečný F., 1973, *Etymologický slovník slovanských jazyků*, Praha.
- Koževníková K., *Aby řeč nestála*, Praha.
- Krapiec M. A., 1985, *Język i świat realny*, Lublin.
- Kurcz I., 1987, *Język a reprezentacja świata w umyśle*, Warszawa.
- Lakoff G., Johnson M., 1988, *Metafory w naszym życiu*, Warszawa.
- Machek V., 1957, *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*, Praha.
- Maćkiewicz J., 1990, *Kategoryzacja a językowy obraz świata*, [w:] *Językowy obraz świata*, red. J. Bartmiński, Lublin, s. 51–60.
- Miklosich F., 1886, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Wien.
- Otto R., 1993, *Świętość. Elementy irracjonalne w pojęciu bóstwa i ich stosunek do elementów racjonalnych*, Wrocław.
- Puzynina J., 1999, *Językowy obraz Boga w poezji romantycznej*, [w:] *Tysiąc lat polskiego słownictwa religijnego*, red. B. Kreja, Gdańsk, s. 99–116.
- Slovník české frazeologie a idiomatiky. Přirovnání*, 1983, red. J. Filipec, Praha.

Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy neslovesné, 1988, red. J. Filipec, Praha.

Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy slovesné, 1994, red. F. Čermák, J. Holub, J. Hronek, t. I–II, Praha.

Slovník spisovného jazyka českého, 1989, t. I–VIII, Praha.

Schutz A., 1984, *Potoczna i naukowa interpretacja ludzkiego działania*, [w:] E. Mokrzycki (red.), *Kryzys i schizma*, Warszawa.

Šimek F., 1947, *Slovníček staré češtiny*, Praha.

Termińska K., 2002, *Dwudziestowieczne koncepcje prawdy*, „Bohemistyka”, nr 2, s. 81–98.